

проза

проза

Паліна Качаткова

...Нехта ходзіць за табой сълед у сълед.

Павернешся, нікога няма...

Жахлівыя рэчы

З нізкі “Маўклівия сябры”

Ровар для дарослай жанчыны

Красавік.

У красавіку яшчэ горш, чым заўжды.

Я гэта ведаю. Так яно і ёсьць. У красавіку прыходзяць кепскія навіны.

У красавіку сонца з неба пасылае шкодны ўльтрафіялет. А калі што здарыцца, ніхто не дапаможа.

Калі ніхто не дапаможа, то трэба самому нешта зрабіць. Можна спаць. У красавіку ўвесь час хіліць у сон. Душа імкнецца хоць бы часова пакінуць сваю абалонку – цела, каб зъмяніўшы форму і вобраз, наведаць розныя мясьціны, накіравацца ў іншы съвет, адрозны ад нашага, сустрэцца з душамі памерлых. Так пад час трывальнення жывая душа адлятае на больш ці менш працяглы тэрмін і не съпяшаецца вяртакца. Таму ў красавіку ня варта сумнявацца ў рэальнасці сноў.

Працяг.
Пачатак
у «Дзеяслове»
№2 і №5.

Што можа быць прыемнага ў красавіку? Тое, што вяртае да жыцця.
Ровар. Варта набыць ровар.

Трэба набыць ровар на рынку ў ветлівага хлопчыка – прадаўца ровараў. Вакол яго іх шмат – вялікіх і маленікіх, “горных”. Рознакаляровых.

Хлопчык запытваецца:

— Што Вас цікавіць?

— Ровар для дарослай жанчыны.

— Вось два гэтыя ровары для дарослых жанчын, — вецер варушыць яго съветлыя валасы.

— Чырвоны і сіні?

— Так.

— А астатнія?

— Яны не для жанчын, але калі вы хочаце...

Выбрала чырвоны.

— А як я яго адвязу дамоў?

Прадавец абяцае, што заўтра, роўна а дзясятай раніцы, яго калега, такі самы ветлівы хлопчык даставіць ровар, куды трэба.

— Ён прывязе гэты самы ровар? — дакранаюся да руля. — Ці такі самы але ня гэты?

— Гэты самы. Зранку ён будзе ў Вас.

Яшчэ раз дакранаюся. Мой ровар! Ноч ён пераначуе недзе тут на складзе, а зранку будзе ў мяне. Увечары, як съямненне, паеду на ім уздоўж каналу, на якім узімку дзецы катаюцца на каньках – вельмі прыгожа. Прывенна і радасна назіраць за дзецымі на каньках на блакітным лёдзе каналу. А ў красавіку ад каналу цягне вясновай вільгаціцю, вада ў ім каламутная, дна ня бачна, але зъяўляюцца адбіткі ўсяго, што побач. і неба.

У красавіку съвеціць шкоднае сонца, і з усіх бакоў дзыме здрадлівы ветрык. Паўсюдна. Нават у кватэры – ад неабачліва адчыненай форточкі да вентыляцыйнага люку. Дакранеца да сурвэткі на лядоўні, варушыць яе.

Сталае ўражанье, што нехта незразумелы і нябачны ходзіць за твой сълед у сълед. Крок за крокам. Ён не чужы, не, толькі я дакладна ня ведаю, хто ён. Заашапаціць, прашамаціць дзесыці за съпіною. Павярнешся, а нікога няма. Адчуеш рух паветра, і быццам уздыхне нехта.

І вечаровы холад у красавіку. Такі ... як ніколі. Пранізлівы. Зямля аддае зімовы холад. Усё, што пад зямлёй, адтайвае. Вечер хістае дрэвы разам з іх ценямі. Дрэвы рыпяць і стогнуць. Асабліва ўначы.

Красавік 2004, Менск

Русалкі

— Такое лета выдалася няўдалае. З самага пачатку. Хоць ты зусім не выходзь на бераг і не глядзі на ваду, — казала бабуля, — зачыняючы аканіцы сваёй спальні, вокны якой выходзілі на раку, якраз на месца здарэння. — Дзьве дзяўчынкі ўтапіліся, — уздыхнула бабуля.

аканіцы шчыльна зачыніліся, і ў спальні зрабілася зусім цёмна.

Для дома, які стаіць на беразе ракі, тапельцы — не навіна.

Начныя крыкі над вадой, усплескі. Зранку вадалазы. Сылёзы. Пытаныні: як і чаму?

А таму, што ідзе час, і гадзіннікі ў розных мясцінах адбіваюць хвіліну

за хвілінай, пакуль не надыходзіць астатняя, і ўсё, што было заблытана, разблытваецца.

— Дык як ты даведалася пра ўсё?

— Вельмі шмат машинаў каля нашага дому сабралася. А пасыль гляджу: яшчэ машина — цягне трупавозку. Тут я выйшла за браму.

— Трупавозка?

— Міліцэйская машина, а за ёй цягнеца такі вазок — труну нагадвае.

— Вазок, як труна. Труна на колах? — перапытаў ён.

— Можа быць... Я выйшла на вуліцу, а тут жанчына з берагу бяжыць і крычыць: “Дзяўчаты ўтапіліся”.

— І што?

— “І што?” — гэта стандартнае пытаныне псіхааналітыка. Адказ — нічога. Я зразумела спачатку, што там зусім маленькія дзяўчынкі.... И такі жах мяне апанаваў. А пасыль ўжо кожны расказваў па-свойму. Дапляткарыліся да таго, што адна з іх была цяжарная. Другія казалі, што ў яе вялікі жывот, бо яна вады наглыталася.

— А як усё было?

— Адна плавала, пачала тануць, другая кінулася яе ратаваць. Крыку шмат было. Але ўсе, як звычайна, думалі, што яны веселяцца. Пішчаць.

— Пішчаць...

— Так, піск — гэта эмоцыі, якія нельга выказаць словамі. Тут, на беразе, не заўсёды зразумееш — ад чаго пішчаць, ад захаплення, ці ад...

— Значыць лепей сыходзіць на дно моўчкі.

— Значыць лепей... Піск не дапамагае.

— І што іх адразу выцягнулі?

— Амаль адразу. Прыйехалі медыкі, пачалі адкачваць і не адкачалі.

Прайшло некалькі дзён, і мы ўбачылі тым месцы хлопцаў, якія сядзелі ўсе ў чорным. Потым падняліся і па съежкы сышлі — моўчкі, адзін за другім. У той жа дзень бачыла я і жанчыну, якая прыйшла з півонямі і пускала іх па вадзе. У чорным строі. И камень у той жа дзень скайлі з гары на бераг — на купальнае месца. Мужчына з гары скаціў уніз камень.

Зусім халодны чэрвень. Моцны вецер. Няма цеплыні. Халодна. Позна ўвечары ідзем гуляць з Рокісам у старыя акопы — частка ўмацаванняў Усходняга Валу, які Гітлер загадаў пабудаваць пасыль правалу аперацыі пад Курскай Дугой. Так вакол Орши атрымалася трох ліній абароны — глыбока эшаланаваная абарона праціўніка.

У цемры Рокіс зынікае, а пасыль нечакана зьяўляецца і дакранаеца вільготным носам да рукі — гэта яго ласка. А потым зноў зынікае ў высокай траве і ў цемры... Нямецкія аўчаркі па колеры здольныя зылівацца з зямлём, лістотай, травой і зынікаць. Каб раптоўна і зусім бязгучна зьяўляцца перад табой.

Акопы асыпаліся, зараслы травой. Вяртаецца Рокіс, ён неспакойна і чуйна ўглядзеца ў бок ракі — штосьці там ня тое... Але я адчуваю толькі водар травы, вады, кветак. И страх.

Працягваю руку да сабакі:

— Хто там?

Рокіс сеў ля ног. Я гавару з ім.

— Паглядзі, як пражэктар ад катэджу асвятляе той бераг. Нібы сцэну. Так, гэта сцэна. Жудасная сцэна. Залаты пясочак адсвечвае пад плыткай вадой. Ён вабіць нават уначы. А ўдзень там добра бултыхаща: над жоўтым пясочкам вада празрыстая, а зусім побач вада цёмная — там глыбіня. Гэта ў рацэ. Цяпер паглядзі на бераг. Вытаптаная сцежка спускаецца праз яр да вады. І вядзе гэтая сцежка да месца, дзе ляжыць белы камень на траве. Белы пясок. Белы камень. І з гары падае чорны злавесны ценъ... Ведаеш, калі нехта патануў, усе даведваюцца, і адразу на беразе збіраеца шмат людзей...

Рокіс падымаеца на лапы і ўздымае вушы.

— Там па-мойму нехта сядзіць.

Я таксама заўважыла нейкі рух на тым беразе.

— Так, там некія людзі каля таго белага камня. Іх шэсьць. Можа яны зьбіраюцца зваліць камень у воду? Не, яны сыходзяць. Яны, здаецца, нешта панеслі. Так. Яны нешта панеслі... Яны штосьці хацелі скінуць у воду ці забраць? Дакладна. Нешта хацелі зрабіць. І можа яны сышлі і таму, што мы пачалі на іх глядзець. Яны сышлі. А мы засталіся. і панеслі штосьці цёмнае, даўгое... Жах які! — гэта мае слова. — Ты ведаеш, хто такія русалкі?! Гэта тапельніцы. Пакрыўданыя на мужчынаў. Некаторыя з іх маюць ненароджаных дзяцей. Жывуць у водзе і зредку выходзяць на бераг. Сядзяць на камянях, на дрэвах, расчэсваюць косы, могуць зачарараваць, зацягнуть, заблытаць у сваіх валасах... Калі яны выходзяць на бераг, мала хто бачыць...

Рокіс раптоўна зрывалаца з месца.

— Кот!

Ён заганяе ката на дрэва. Кот злосна зіркае на нас зялёнымі вачымі і шыпіць.

А пасылья застаецца толькі сон пра чэрвенскую ноч. Салодкі, цяжкі сон ахоплівае нас, накрывае, як вечка дамавіны.

Ориша, чэрвень 2003

Трафеі. Лялечны куток.

Пад старымі шатамі ліпаў сьвецяца вонкі веранды. Упарты і аднастайна крыгчыць за ракой невядомая начная птушка. Вакол лімпі лятаюць начныя матылі і, апаліўшы крылы, роспачна трапечуць імі і бегаюць па абрусе з выявай мапы Аўстраліі. Цёмны сад спавіты водарам язьміну.

Маці чакае нас у фатэлі з кніжкай у руцэ. Я здымамо з Рокіса ашыйнік і шворку, вешаю на цывік. Рокіс ідзе на сваю канапу. Ён ужо немалады пёс і ня сціпіць на халоднай падлозе. Холад даймае яго. Чэрвенскі, вільготны.

Зараз будзем есьці, трэба пачакаць, пакуль астынне сабачая ежа і падагрэеца мая.

Я сядамо да стала і пытаемося ў маці пра трафеі.

— Ці было ў нас нешта трафейнае пасылья вайні?

— У нас быў трафейны пёсік, — адказвае мама. — Можа быць мне памяць здраджвае, але па-мойму яго нам падаравала генеральша Набока-ва. Наш Марсік паходзіў ад нямецкага шпіца. Сабачка быў адданы на рэдкасць. Маленькі, але плыў за мамінай лодкай з апошніх сілаў. Ведаеш, нашая мама мела лодку і плавала на ёй на той бераг купацца. Марсік плыў за ёю ўсю дарогу — толькі вушы бачныя былі і хвост пушысты, як у лісы. Людзі крычалі: “Ліса плыве!” А назад Марсік вяртаўся ў лодцы.

— А што яшчэ трафейнае?

— Цацкі. У мяне быў мішка. Я ня ведаю, адкуль ён быў прывезены, ці ў каго набыты. Яго звалі Гілька. Ён у мяне быў, пакуль я ва ўніверсітэт у Москву не паступіла. Я яго памятаю толькі з дзівюма лапамі і адным вокам. Калмаценъкі. Былі яшчэ лялькі трафейныя. Спачатку я ўбачыла лялькі ў сваёй сяброўкі Соні, у першым класе. Яе тата, напэўна, іх з вайны прывёў. З імі нельга было гуляць. Яны сядзелі на канапе толькі для прыгажосці. На палічках канапных. І мы на іх глядзелі. Часам дарослыя дазвалялі іх здымаць, каб разгледзець бліжэй. А былі дзецы, якія мелі шмат трафейных лялек. Я ніколі не забуду, як трапіла ў адзін пакой. Там былі толькі лялькі. Асобны пакой для лялек. Мы жылі ў Барысаве, дзе стаяла армія, і мяне хацелі падружыць з генеральскай дачкой. У яе было піяніна і генеральша хацела, каб яе дачка паглядзела, як я іграю на піяніна, і таксама захацела вучыцца. Мы прыйшлі ў катэдж, пабудаваны немцамі падчас вайны для сваіх афіцэраў – высокі асабняк за плотам, дзе жыў генерал са сваёй сям'ёй. Там быў аграмадны хол. У яго мяне і прывялі ў госьці да гэтай дзяўчынкі. Я вельмі любіла лялькі. Берагла ўсіх сваіх – нават разьбітых і безгалowych. У пакой стаяла вялікая аксамітная канапа. Чорная. І на гэтай канапе – безыліч лялек. Ты можаш сабе ўяўіць? Уся канапа ў ляльках. І вялікія, і маленкія. Нямецкія лялькі, не савецкія. Хаця ўжо ішлі 50-я гады. Так што можа быць гэта і не былі трафеі самой вайны. Можа быць іх сабралі паслья вайны ў Германіі.

А трафеі ў нашых суседзяў былі зусім незвычайнія. Мы жылі ў барацьным доме, таксама нямецкім. Звычайні драўляны барак з двухпакаёвымі кватэрамі. Я памятаю, што ў пакоі ў суседзяў стаяла псеўдаготыка. Высокія крэслы – чорныя з разнымі сыпінкамі. Шмат посуду. Лыжачкі, кубачкі. На кожны дзень нараджэння мяне і сястры дарылі кубачак з лыжачкай... Яшчэ нашыя суседзі мелі вельмі шмат літаграфіяў у рамачках. Нагогул мноства бытавых рэчаў. Адным разам яны пачалі скідваць з гарышча вялікую колькасць карцінак ў рамачках. Чаму іх так шмат было? Я ведаю. Яны хацелі знайсці рамку для нейкага фотаздымку. Я з вялікай цікавасцю назірала, але мама мяне прагнала: “Няма чаго глядзець”. А мяне тады уразіла: адкуль столькі карцінак і навошта? Уяўляеш, у іх уся гэтая кватэра была завешаная нямецкімі карцінкамі. А яшчэ і на гарышчы — ворах іх. А самае цікавае было, калі ім даслалі куфар з нямецкім посудам. І гэты посуд альбо цалкам, альбо частковая пабіўся ў дарозе. І яны высыпалі ў яму каля нашага дому шкельцы неверагоднай прыгажосці. Дзецы тады зьбіralі чарапкі. Але нам з сястрой бацькі не дазволілі лазіць і зьбіраць. Нямецкага посуду ў суседзяў, канешне, быў поўны дом. А яшчэ шмат дробязг. Куфэрчкі, скарбоначкі. Я памятаю нехта з іх падараў мне такі маленкі драўляны куфэрчак. Я, як цяпер помню, падумала: “Як так? У адных людзей у доме столькі ўсялякіх рэчаў. А ў іншых дамах нічога няма”.

— Лялькі. Магічны прадмет? Як і кожная цацка.

— Так яно і ёсьць. Усе гліняныя дзіцячыя цацкі першапачаткова былі паганскімі скульптурамі. Выкарыстоўваліся ў абрадах. У чорнай магіі, ты ж ведаеш, пратыкаюць лялькі чым-небудзь, калі хочаць нанесці шкоду. Альбо наадварот. Маніпулююць лялькамі, маючы на ўвазе чалавека.

Лялечны тэатр таксама старажытны. І ў антычныя часы быў лялечны тэатр. Там лялькі ажывалі, гэта чарабуніцтва такое было.

— Для мяне лялькі – нешта страшнае.

— Гэта ня толькі для цябе. Ведаеш колькі розных страшылак ёсьць пра лялькі? А фільмаў жахаў з лялькамі? Памятаеш фільмы, дзе ажываюць жахлівія лялькі?

— Так, вось і ў мяне такое ўражаньне.

— Ня толькі ў цябе. Шмат хто казаў, што не любіў у лялькі гуляць. Нейкі час гэта нават модна было. Калі я вучылася ў Маскоўскім універсітэце, дзяўчаты любілі казаць, што яны “цярпець не маглі лялек”. Але, не, мяне лялькі ніколі не палохалі, наадварот, я іх шкадавала. Асабліва шкадавала паламаныя іх пабітыя. У 1958-59 гадах, калі мы жылі ў Барысаве, мне было чатырнаццаць, у мяне ў кішэні заўсёды ляжала маленская лялька — з ёй я сябе адчувала лепей. І пасля ўвесь час звяртала ўвагу на лялькі. Мне падабаліся этнографічныя лялькі, калі я стала дарослаю. Японскія — “для сузіраньня”. А калі я была зусім маленская, то ў некаторых дамах таксама бачыла лялькі “для сузіраньня”, гуляцца з якім было нельга...

— Ці можна сказаць, што лялькі былі прыкметай раскошы?

— Былі народныя лялькі... Самаробныя. Але ўсё ж лялькі былі прыкметай дабрабыту. Лялькі звычайна калі дарылі? На Новы год. Я памятаю, як мой аксамітны мядзьведь стаяў пад елкай, бышчам бы ад Дзеда Мароза. Альбо тата набываў мне ляльку ў бальніцу. Ці на дзень нараджэння. Калі я была маленская, тата на кожны дзень нараджэння дарыў каробку цукерак “Мішкі ў сасновым лесе” з такімі шчыпчыкамі, каб цукерку браць. І кожная цукерка ў папяровых карунках. Калі я была маленская, захоўвалася старая яшчэ мода, каб дзеци мелі лялечныя куткі. У пакоі выдзяляўся куток для лялек. Гэта — старая традыцыя. Дзецим дазвалялі ў куце, за ложкамі ці яшчэ чым-небудзь, на падлозе рабіць лялечныя куткі. Лялечная мэбля, лялечны посуд. Жытло для лялек. І гэта не прыбіралася ні ў якія куфэркі, а так і заставалася... Калі мы жылі ў Барысаве, мае лялькі жылі ў вялікіх скрынках. Калі мы ў Воршу ехалі надоўга, то я грузіла лялек у скрынку і везла іх з сабой. Канешне, вельмі мала было адзеньня і абутку для лялек. Але посуд быў і мэбля, нават печка, зробленая немцамі, — вялікая пліта, якую можна было па-сапраўднаму запальваць. Тата яе прывёз з Балбасава. Там палонныя немцы такія рэчы выраблялі, каб зарабіць. Мела таксама набытую ў краме савецкую маленскую плітаку. На рынках таксама часам прадавалі гліняныя лялечныя посуд. Былі і парцалянавыя лялечныя наборы.

Я не выкідала бітвы і паламаныя лялькі, нават калі ў іх не было галавы, ўсё адно яны ў мяне жылі да самага канца. Самая першая мая цацка падоўзіць яшчэ з тых часоў, калі ў мяне памяці яшчэ не было. Ведаеш, звычайна дзеци памятаюць ўсё з пяці гадоў... а да гэтага абрыйкі... Вось з гэтага часу быў у мяне Гілька — мядзьведь. Гэта мая самая ранняя цацка. Потым у мяне быў яшчэ адзін мядзьведь. Яго мне падаравалі ў пяць гадоў. Чорны, аксамітны. Ён менш мне падабаўся. Быў эскімос без галавы. То бок спачатку была ў яго галава, потым яна зьнікла кудысьці... Ліса ў сарафане. Вялікі заяц у клетчатых нагавіцах з дзіркай для хваста... вушаты, набіты ватай.

І яшчэ — лялькі... Шмат галышоў. Маленская галышыкі і вялікія. Быў вялікі галыш, але ён мяне нерваваў, бо я ня мела для яго адзеньня. Усіх прасіла пашыць для яго адзеньне, але ніхто ня шыў, толькі абяцалі. Адно з распаўсюджаных імёнаў для маіх лялек было Нона. Бо я ведала, што ў мяне была сястра Нона, якая памерала да майго нараджэння, тата мне расказваў. І аваўязкова адна лялька, якую звалі Ліда, як маму. Апошняя

мая Ліда – лялька ў сукенцы з белым каўнерыкам і косамі, якую мне падаравалі ў дзесяць гадоў. Я папрасіла тату, каб ён мне набыў ляльку, якая прадавалася ў краме. Яшчэ была лялька Таня. Мне яе прынесылі ў бальніцу, калі я цяжка захварэла. Мяне забралі ў бальніцу, думалі, што ў мяне менінгіт і рабілі пункцыю. Але гэта быў не менінгіт, а вельмі цяжкі грып. Я табе расказвала ўжо, што былі лялькі з глінянымі галовамі, але яны вельмі хутка біліся. А вось гэтая Таня, наадварот, ня білася: у яе замест твару была размаляваная цыратка, а сама яна набітая ці то ватай, ці то пілавіньнем. Такая лялька вельмі доўга жыла. Памятаю яшчэ дарагія лялькі з керамічнымі галовамі і рукамі, вочы заплющваліся-распллющваліся і “мама” яны пішчалі, але лёгка біліся. У адной прыгожай лялькі вельмі хутка адбілася галава. Ты ўжо зразумела, што куды б я ні ехала, я заўсёды вазіла з сабою свае лялькі. І аднойчы я прывезла з сабой у Воршу такую лялечную кампанію маленъкую. Там быў нямецкі, падараваны генеральшай, галышык (ужо больш сучасны, зроблены з матэрыялу, які падобны на той, з якога робяць лялькі цяпер). А яшчэ – самаробныя лялькі і проста савецкія галышыкі. І я ўяўляла яшчэ ў Барысаве, як я пасяяло іх у дупле ліпы, і яны там будуть жыць. Я пасадзіла іх у дупло... А ў гэты час дзеці, што жылі ў бараку, стаялі на гары і за ўсім назіралі. Там была мая цяперашняя сяброўка Валя, яе брат ды іншыя дзеці. Яны ўсё бачылі. Потым я прыходжу, гляджу – няма маіх лялек. Але валіеца адзеньне. І я пайшла па гэтым адзеньні, спадзявалася, што выкінуць самаробныя лялькі ці танныя. Але чамусыці яны ні адну з лялек ня выкінулі. А адзеньне іх раскідалі па сцежцы. Шкада мне было. Лялечкі маленъкія... Галышыкі ў ваннічках. Я пасыля, калі ездзіла ў Венгрыю на экспкурсію, убачыла такія лялькі на вітрынах у антыкаварнай краме.

Цацачныя зывяркі рабіліся падобнымі да людзей — абавязкова ў адзеньні і на задніх лапах. Аднаго такого зайчыка мне тата набыў у краме, у Воршы, дзе цяпер кінатэатр “Перамога”. Там раней была плошча, а на гэтай плошчы — дарэвалюцыйны дамок, у ім крама, дзе ўсё на сьвеце прадавалася. Цукеркі-падушачкі. Тата пасадзіў мяне на прылавак у краме і купіў мне зайца ў клоунскім касцюме. Потым, калі мы жылі ў Барысаве, адзін час з маёй сяброўкай мы захапляліся папяровымі лялькамі – з кардону, з паперы. Прыйчым, у маёй сяброўкі быў такі талент – маляваць. І мы зьбіралі кішэнныя грошы і набывалі часопісы модаў. І па гэтых часопісах майлавалі лялькам сукенкі. І такіх лялек у мяне таксама назьбіралася шмат.

— Што з лялькамі здарылася пасыля?

— Калі я скончыла школу, іх знесылі на гарышчу. Я памятаю, што ўвесь час хацела з імі нешта зрабіць. А што пасыля адбылося, я ня ведаю. У мяне ёсьць цымяны ўспамін, пра які я нават ня ведаю ці то гэта ўспамін, ці мая падманлівая памяць. Быццам я летам прыехала, і адна з маіх лялек валялася проста на вуліцы. Ужо так – пабыўшы пад дажджом. Яна, напэўна, доўга там ляжала. Гэта такі абрывачны ўспамін. Я нават ня ўпэўненая: бачыла гэта ці не. Ці чула пра тое, што іх раскідалі. А пасыля, мабыць, сабралі і зьнішчылі. Яны павінны быті неяк загінуць.

15 траўня 2005 г., Менск,
сънегсань 2005 г., Гомель.